

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

- Z OBSAHU: BITUŠÍKOVÁ, Alexandra: Antropologický výskum mesta v 21. storočí: tendencie, výzvy a aplikácie
POPELKOVÁ, Katarína: Urbánne štúdium v slovenskej etnológii – poznámky k aktuálnemu dialógu etnológie s antropológiou
DARULOVÁ, Jolana: Obsahové a funkčné zmeny mesta
KOŠTIALOVÁ, Katarína: Mesto univerzite – univerzita mestu

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) vychádza päťkrát ročne v Ústave etnológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Prvé štyri čísla každého ročníka sú v slovenskom jazyku, piate číslo je v anglickom jazyku.

Slovenský národopis prezentuje výsledky výskumu v oblasti etnológie, kultúrnej/sociálnej antropológie a príbuzných disciplín. Príspevky uverejnené v časopise sú teritoriálne orientované na územie Slovenska a región Strednej Európy, zamerané sú na analýzu sociálnych javov založenú na dátach získaných prostredníctvom terénneho výskumu. Redakcia časopisu preferuje príspevky analytického, teoretického alebo syntetizujúceho charakteru, ktoré prispievajú k aktuálnym diskusiám v sociálnych vedách. Tematicky je časopis zameraný najmä (nie však výhradne) na etnický, kultúrny a historický vývin v Strednej Európe, na sociálne a kultúrne aspekty ekonomickej a politickej transformácie, na modernizačné procesy v urbánnom i rurálnom prostredí, na etnickú a menšinovú problematiku, na problémy kultúrneho dedičstva v európskom kontexte, ako aj na dejiny spoločenskovedných disciplín. Okrem problémovo orientovaných vedeckých štúdií časopis uverejňuje tiež materiálové štúdie, recenzie a anotácie kníh, rozhovory, diskusné príspevky a správy o dianí v sociálnych vedách. Časopis poskytuje priestor na diskusie o kľúčových problémoch v sociálnych vedách, ako aj na kritické komentáre k publikovaným príspevkom. Uverejnené štúdie prešli obojstranne anonymným oponentským konaním, oponenti sa vyberajú z medzinárodného okruhu odborníkov.

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková Michaela Ferencová

Tatiana Bužeková Tatiana Podolinská

PREKLADY

John Minahane (do angličtiny)

JAZYKOVÉ KOREKTÚRY

Zora Vanovičová (slovenčina)

John Connolly (angličtina)

REDAKČNÁ RADA

Marta Botíková, Dušan Deák, Lubica Droppová, Bernard Garaj, Martin Kanovský, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR), Iveta Zuskinová

REDAKČNÝ OKRUH

Regina Bendix (Georg August University of Göttingen, Germany), Michal Buchowski (Adam Mickiewicz University of Poznań, Poland), Ingrid Slavec Gradišnik (Slovenian Academy of Sciences and Arts, Slovenia), Ullrich Kockel (University of Ulster, United Kingdom), Vladimir Penchev (Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria), Dragana Radojičić (Serbian Academy of Sciences and Arts, Serbia), Klaus Roth (Ludwig Maximilian University of Munich, Germany), Davide Torsello (University of Bergamo, Italy), Helena Wulff (University of Stockholm, Sweden), Elena S. Uzeneva (Russian Academy of Sciences, Russia)

OBÁLKA

Graficky upravená mapa Bratislavy (z Luther, D.: "Priestorová diverzita mesta a lokálna pamäť obyvateľov: prípad Bratislava", Český lid 96/2009/4, obrazová príloha II.)

HOSŤUJÚCI EDITOR

Peter Salner

Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach: MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings, CEJSH a ERIH (impaktovaná databáza ESF)

EDITORIAL

S a l n e r, Peter: Editorial..... 127

ŠTÚDIE

B i t u š í k o v á, Alexandra:
Antropologický výskum mesta v 21.
storočí: tendencie, výzvy a aplikácie... 129

P o p e l k o v á, Katarína: Urbánne štúdium
v slovenskej etnológii – poznámky
k aktuálnemu dialógu etnológie s antro-
pológiou..... 143

D a r u l o v á, Jolana: Obsahové a funkčné
zmeny centra mesta - moderné
a tradičné, alebo hľadanie novej
tváre centra.....159

K o š t i a l o v á, Katarína: Mesto univerzity
– univerzita mestu - prípadová štúdia
vzťahu vysokoškolskej inštitúcie a
spoločenstva mesta Zvolen.....176

MATERIÁLY

F a l ť a n o v á, Ľubica: K podnikateľskému
prostrediu Bratislavy..... 194

T e s á r o v á, Katarína: Mesto ako priestor
identifikácie – na príklade centra
Bratislavy..... 208

ROZHLADY – SPRÁVY – GLOSÝ

Pozdrav Viere Nosálovej (Zuzana Š t e f á n i k o v á)..... 223

Vilmosovi Voigtovi (pár slov k sedem-
desiatke) (Milan L e š č á k)..... 225

Podujatie pri príležitosti sedemdesiatin
Vilmosa Voigta (József L i s z k a)..... 227

Pozdrav Hansovi-Jörgovi Utherovi (Viera
G a š p a r í k o v á)..... 228

K životnému jubileu Daniela Luthera
(Dušan R a t i c a)..... 232

Pozdrav jubilujúcemu prof. Bernardovi
Garajovi (Margita J á g e r o v á)..... 237

Seminár o ľudovom odievaní (Júlia
K n a p c o v á)..... 241

Cena Múzeum roka a Cena Andreja
Kmeťa..... 242

RECENZIE – ANOTÁCIE

D. Luther: Z Prešporka do Bratislavy
(Katarína P o p e l k o v á)..... 244

M. Detelić: Epski gradovi. Leksikon
(Jana P o s p í š i l o v á)..... 246

P. Frankl – P. Frankl: Židia v Žiline (Peter
S a l n e r)..... 247

K. Altman – L. Kudělková – V. Filip:
Zmizelý svět brněnských kaváren
(Peter S a l n e r)..... 249

M. Ferencová – J. Nosková (eds.):
Paměť města (obraz města, veřejné
komemorace a historické zlomy v 19.
– 21. století) (Peter S a l n e r)..... 250

B. Soukupová – H. Novotná – Z.
Jurková – A. Stawarz (eds):
Evropské město (Identita, symbol,
mýtus) (Peter S a l n e r)..... 251

Journal of Urban Ethnology (Ľubica F a l ť a n o v á)..... 253

B. Malovcová a kol.: SVIT (1934 - 2009)
- História jednej myšlienky (Peter
L a u č i k)..... 254

J. Fekete-Apolkin: Slovník modrokamen-
ských toponým (Miloš Š í p k a)..... 256

M. Šrámková: Česká prozaická folklo-
ristika v letech 1945–2000 (Viera
G a š p a r í k o v á)..... 257

P. Slavkovský: Svet na odchode. Tradičná
agrárna kultúra Slovákov v strednej a
južnej Európe (Miroslav V á l k a)..... 259

CONTENTS

S a l n e r, Peter: Editorial..... 127

STUDIES

B i t u š í k o v á, Alexandra: Anthropological
Research of the Town in the 21st
Century: Trends, Challenges and
Applications..... 129

P o p e l k o v á, Katarína: Urban Research in
Slovak Ethnology: Notes to Current Dialog
between Ethnology and Anthropology... 143

D a r u l o v á, Jolana: Contents and Functional
Changes of the City Centre..... 159

K o š t i a l o v á, Katarína: The Town to the
University - The University to the Town.... 176

MATERIALS

F a l ť a n o v á, Ľubica: On the Enterprise
Environment in Bratislava..... 194

T e s á r o v á, Katarína: The Town as a Place
of Identification – with the Example of
Bratislava City Centre..... 208

NEWS

Greetings to Viera Nosál'ová (Zuzana Š t e-
f á n i k o v á)..... 223

To Vilmos Voigt (a few words for his 70th)
(Milan L e š č á k)..... 225

An Event for the Occasion of Vilmos Voigt's
Seventieth Birthday (József L i s z k a)..... 227

Greetings to Hans-Jörg Uther (Viera G a š-
p a r í k o v á)..... 228

For Daniel Luther's Life Jubilee (Dušan
R a t i c a)..... 232

Greetings to Prof. Bernard Garaj on his
Jubilee (Margita J á g e r o v á)..... 137

Seminar on Folk Dress (Júlia K n a p c o v á) 241

Museum of the Year Prize and Andrej Kmet'
Prize..... 242

BOOKREVIEWS- ANNOTATIONS 244

MESTO AKO PRIESTOR IDENTIFIKÁCIE – NA PRÍKLADE CENTRA BRATISLAVY

KATARÍNA TESÁROVÁ

Súčasnú mesto ako objekt etnologického výskumu (namiesto úvodu)

Urbanizácia predstavuje v 21. storočí globálny proces, najintenzívnejšie sústreďenie sa ľudí do miest v dejinách. Viac ako polovica svetovej populácie žije v mestách. Mesto sa stáva priesečníkom procesov označovaných ako globalizačné, je akýmsi jej neuralgickým bodom. P. J. M. Nas hovorí, že svet je urbanizovaný, stáva sa globálnym mestom (NAS 1997). Analýza mesta vo vzťahu ku globalizácii je nevyhnutnou súčasťou chápania spôsobu života, ktorý sa označuje ako postindustriálny, kapitalistický a postmoderný. Napriek tomu, že mnohí antropológovia od štyridsiatych rokov prispievali k pochopeniu toho, čo dnes nazývame globálny systém¹, táto analýza sa rozvíjala v urbánnej sociológii. Od šesťdesiatych rokov tzv. nová urbánna sociológia sústredila pozornosť na kauzálne výklady štruktúry a procesov mesta, skúmala ho ako produkt a symbolické a priestorové vyjadrenie celospoločenských procesov a mechanizmov a to v súvislosti s problematikou ekonomiky a moci. Reakciou na chápanie mesta ako pasívneho prijímateľa globálnych podnetov bol vznik sociologických smerov a škôl, ktoré zdôrazňujú schopnosť mesta pôsobiť na širšiu spoločnosť. Nové prístupy objavujú pluralitnú koncepciu a kultúrne prvky mesta (identita miesta a jeho symbolická hodnota). Mesto sa skúma ako fenomén vyjadrujúci vzťah komunity a priestoru, prostredia a globálnej spoločnosti. Michel de Certeau vo svojej práci „Vynález všedného“ tvrdí, že „globálne uchopenie mesta nemá nič spoločné s poznaním, ktoré človek získa, keď zostúpi na zem“ (AUGÉ 1999: 94). Ako poukázal švédsky antropológ Ulf Hannerz, človek je súčasťou celosvetových procesov. Tie podľa Wallersteinovej teórie moderného svetového systému² chápe ako formu vzájomných vzťahov, asymetrických sietí, ktoré človeka ovplyvňujú (UHEREK 2002: 435).

O procese globalizácie uvažujem ako o súčasti makroprocesov, ktoré ovplyvňujú povahu, štruktúru mesta. Vplyvy, ktoré sú charakterizované ako globalizačné v kombinácii spolu so špecifickými lokálnymi podmienkami sa podieľajú na tvorbe nových mestotvorných procesov (politika diverzity, príliv investorov a s tým spojená nová výstavba), ktoré menia charakter miest, ku ktorým ma človek väzby.

Jedna z téz, s ktorou pracuje etnológia pri reflexii mesta, je obraz mesta ako fenoménu vytváraného jeho obyvateľmi, resp. „zdola“. Mestá sú politizované, kultúrne relatívne, historicky špecifické, a lokálne konštrukcie, na ktorých sa podieľajú aj jeho obyvatelia. Marc Augé a Michel Certeau poukazujú na mestský priestor ako na prax miesta, v ktorom sa nachádza pluralita svetov. Mestské priestory sa skúmajú vo vzťahu k človeku. Obraz

meste nie je len sociálnou produkciou, resp. „vytváraním mestského priestoru politickými a ekonomickými vplyvmi.“ Je aj sociálnou konštrukciou resp. „transformáciou priestoru cez ľudskú sociálnu výmenu, pamäti, obrazy a každodennosť, ktoré vyjadrujú sociálne významy“ (LOW 1996: 861-862).

Vo výskume realizovanom v rámci diplomovej práce (TESÁROVÁ 2009) som si všimla, čo o meste Bratislava deklarujú jeho obyvatelia, cez aké kategórie si k nemu vytvárajú väzby. Poukázala som na mechanizmy ovplyvňujúce proces identifikácie mestského obyvateľstva s urbánnym prostredím bez zreteľa na ich etnickú, sociálnu, konfesionálnu alebo inú príslušnosť. Respondenti sú obyvateľmi Starého mesta. Na základe veku som ich rozdelila na dve skupiny. Prvá skupina je ohraničená vekom 22 – 40 rokov, druhá skupina 50 – 70. Čo sa týka autochtónnosti obyvateľov, mladšia skupina v centre mesta žije od narodenia, starší informátori sa stali Bratislavčanmi po prisťahovaní.

V príspevku s odkazmi na Michela de Certaua a Marca Augého, poukážem na spôsoby vnímania a deklarovania hodnôt daného priestoru obyvateľmi centra Bratislavy, podopreté rôznymi kolektívne zdieľanými obrazmi mesta.

Výskumný terén – centrum mesta Bratislavy som si nevybrala náhodne. Centrum vždy predstavovalo reprezentatívny priestor mesta, v ktorom boli zaznamenané najcharakteristickejšie črty aktuálnych spoločenských, politických a ekonomických podmienok. V dvadsiatom storočí jeho obraz formovali významné medzníky (viď. SALNER a kol. 1991), ktoré menili jeho podobu a atmosféru. Každý z nich zanechal svoju stopu v jeho celkovom obraze. Centrum konzervuje vo verejných priestoroch históriu mesta a je komplexom pamätí. V súčasnosti predstavuje neustále sa diverzifikujúci priestor, dochádza k zániku objektov (miznú lokálne podniky, objekty, verejné priestory), ktoré tvoria dôležité orientačné body a vznikajú nové, ktoré informátori prijímajú alebo vylučujú z vlastných predstáv o podobe mesta. Miesta pamäti, „relikty“, ako ich nazýva Pierre Nora, sú v centre Bratislavy jedným z najdôležitejších prameňov pri formovaní vlastného obrazu mesta.

Teoretické východiská k štúdiu mesta ako sociokultúrneho priestoru Dištinkcia priestoru a miesta

Problematika definície a štúdia mesta súvisí s problematikou kategórie *priestor*. Mesto je bez nej „nepochopiteľné“, ľudská skúsenosť mesta sa týka predovšetkým priestoru. Od sedemdesiatych rokov 20. storočia humánna geografi prestali sústrediť pozornosť na fyzickú dimenziu priestoru a prestali ho chápať ako objektívne daný, ale ako „relačný“, t.j. podmienený sociálnymi vzťahmi a ich výmenou. Toto obdobie možno označiť aj ako prechod od „klasického chápania priestoru, ktorý je naplnený činnosťami k chápaniu činností, vytvárajúcimi svojimi vzťahmi rozmanité priestory“ (GAJDOŠ 2002: 43). V sociálnych vedách sa preto „miesto“ a „priestor“ skúmajú ako dve odlišné kategórie. „Priestor je to, čím sa stáva miesto, keď je obdarené nahromadenými špecifickými vecami, významami a hodnotami... Miesto je priestor naplnený ľuďmi, praktikami, objektmi a reprezentáciami“ (GIERYN 2000 : 465). Miesto je späté s hodnotami, môže byť objektom identifikácie, kolektívnej pamäti, otvorené otázkam o jeho význame, bezpečnosti alebo nebezpečnosti. Miesta sú vytvárané ľudskými praktikami a inštitúciami, rovnako ako tieto praktiky a inštitúcie pomáhajú vytvárať. Ľudia naplňajú v abstraktnom a neohraničenom priestore prvky ohraničené, identifikované, významné, pomenované. „Mesto má vlastne zmysel, iba pokiaľ tento výraz označuje ohraničené miesto, kam sa môžeme odobrať, pokiaľ prichádzame odinakadiaľ a ihneď vieme, že sme tam prišli... Keby sa mestá

rozprestreli tak, že by sa navzájom spojili – pre tento prípad sú tu už výrazy ako mestská aglomerácia, megapolis – inými slovami, keby sa z nich už nedalo vyjsť, urbanizácia by bola nepretržitá, potom by mestá už neexistovali. Mesto existuje len v kontraste: „keď mizne voľný priestor, vtedy sa obávame smrti miest“ (PETONNET 1996: 106).

Dištinkciu priestoru a miesta ďalej rozvíjajú postmodernistické úvahy, podľa ktorých sociálny priestor, ktorý bol v tradičných spoločnostiach viazaný na miesto, má v súčasnosti celkom inú „kvalitu“. Sociálne vzťahy sú v podmienkach globalizácie v mieste neukotvené a môžu operovať v kontexte, kde zdieľané systémy symbolov a vedomostí cirkulujú globálne. Neukotvený sociálny priestor je tvorený migráciou ľudí a kultúrnymi symbolmi, tokom informácií a tovaru. „Miesto sa stáva v rastúcej miere fantasmagorickým: to znamená, že miesta diania sú celkom prestúpené a formované sociálnymi vplyvmi, ktoré sú od nich značne vzdialené. To, čo štruktúruje miesto diania, nie je to, čo je priamo na scéne; „viditeľná forma“ miesta diania ukrýva vzdialené vzťahy, ktoré určujú jeho povahu“ (GIERYN 2000). V súčasnosti sa hovorí o transcencii priestoru, jeho fragmentácii alebo trieštení. Táto jeho nová kvalita má vplyv na úvahy o povahe miest, čo až k hodnoteniam napr. že miesta strácajú svoje zvláštnosti, strácajú svoju realitu a význam, alebo dokonca k prívlastkom mesta ako „mestá bez miest“. Dochádza k tzv. dehumanizácii priestoru a rozširovaniu tzv. „nemiast“. Nemiesta „nemajú dejiny, individualitu, identitu alebo pamäť“ a sú nebezpečné v tom, že „ich vylučujú a znemožňujú, pretože neposkytujú možnosť vytvárať siete osobných svetov a interakcií a problematizujú identifikáciu individuálnu aj kolektívnu“ (SLUŠNÁ 2006: 139 - 140).

Termínom „nemiesta“, ktorý zaviedol Marc Augé, možno označiť rôzne tranzitné body, parkoviská, priemyslené zóny, súčasné moderné príbytky, pustatiny, križovatky, stavebné parcely, čakárne, utečenecké tábory, stanice, hotely, nákupné areály, atď. Tie sa tak stávajú viac miestom, ako samotné mesto. Augé hovorí o uniformite ako o jednom z rizík súčasného mesta. Moderné mesto neznaša významy, je neartikulovateľné, zameniteľné, flexibilné a neosobné (AUGÉ 1999).

S procesmi globalizácie súvisia na jednej strane premeny významu miest, ale aj vznik „nových“ foriem miest ako suburbiá, nákupné areály, kancelárske komplexy, kybernetické priestory.

Miesto, identita, pamäť

Pojem *identita* je objektom kritiky, počnúc kritikou esencialistického vnímania identity až po postmodernistické úvahy o fragmentácii, trieštení identity a politiky rozdielnosti. „Komunikačné a informačné technológie, migrácie, rastúce mobility v epoche globalizácie, zdá sa, destabilizujú tradične konštruované identity. Tento fakt predstavuje pohyb – opúšťanie „stabilných“ objektov identifikácie, konfrontáciu s množstvom nových „ľubovoľných“ objektov, podnetov a prvkov, s ktorými sa dnes možno identifikovať“ (CSÁKY 2007: 476). Vzhľadom na konštruktivistické poňatie identity a sociálno-psychologické výskumy, dôvody pre utváranie lokálnej, resp. skupinovej identity môžu byť náhodné, malicherné a v začiatkových fázach tvorby skupín celkom irelevantné. Identita je relačná a situačná.

Mnohí sociálni teoretici vyzývajú opustiť pojem *identita*. „Teraz je čas ísť za „identitu“ – nie v mene predstavy univerzalizmu, ale v mene pojmovej jasnosti potrebnej pre sociálne analýzy a podobne kvôli politickému porozumeniu“ (PALEČEK 2009).

Pre vyhnutie sa terminologickému zmätku, ktoré môže zachádzať do nepresnosti pri analýze empirického materiálu je nutné zdôrazniť, že metodológia vlastná etnológii

neumožňuje hlbší prienik do procesov identifikácie (tie skúma sociálna psychológia a kognitívna antropológia). Etnológia si všíma identifikáciu ako kontinuálne prebiehajúci proces a skúma rôznosť konštrukcie miesta. Na túto rôznorodosť upozorňuje aj M. C. Rodman: "Je čas uznať, že miesta, tak ako hlasy, sú lokálne a mnohonásobné" (RODMAN 1992: 5). Mestský priestor je určovaný vzťahmi jeho držiteľov a potenciálnych držiteľov.

Už Maurice Halbwachs tvrdil, že každá kolektívna pamäť je rozložená v „priestorovom“ rámci. Tento rámec môže tvoriť konkrétne – urbánne alebo iné miesto v meste. Kolektívna pamäť je lokalizovaný fenomén, sociálne konštruovaný lokálnymi ľuďmi zo súčasnosti, porovnávajúc sa s minulosťou. Mestá poskytujú bohaté pramene pamäti ako obyvateľom, tak aj návštevníkom. Pokiaľ kolektívna pamäť tvaruje mestské prostredie, mestská sociálna pamäť je v tom istom čase tvarovaná symbolickými miestami (JACOBSON 2003). Mnohé miesta vznikajú ako produkt kolektívnej pamäti, zároveň však môžu niesť mnemotechnické znaky, udržiavať pamäť, resp. vedomie continuity s minulosťou sa môže viazať na miesta. Môžu slúžiť ako identifikačné znaky, prostredníctvom ktorých obyvatelia spomínajú na minulosť – napríklad národnú alebo na minulosť mesta ako celku.

Ako upozorňuje Richard Reichensperger, jedným z nedostatkov Halbwachsovho konceptu kolektívnej pamäti je nedostatočná pozornosť venovaná tzv. zhora naoktrojovanej, implantovanej pamäti, konštruovanej a inštitucionalizovanej oficiálne (REICHENSBERGER 1999: 31).

Autori zaoberajúci sa mnemonicou silou architektúry upozorňujú, že miesta môžu slúžiť ako potenciálny nástroj politickej alebo sociálnej manipulácie s pamäťou. Dokonca bežné mestské priestory, budovy, školy, obydlia sú využívané kvôli ich schopnosti evokovať a vyvolať verejné spomínanie. Robia tak prostredníctvom cenzúry, maskovania, deformácie, vyjednávania a nahradenia selektívnych prvkov histórie s fraškovitými udalosťami. Podobné úvahy nadväzujú na teóriu tzv. „counter memory“ (termín zaviedol Michel Foucault), podľa ktorej spomínanie bola politicko-ekonomická konštrukcia vytvorená vládnucou triedou a bežný človek má malý podiel na konštrukcii kolektívnej pamäti (JACOBS 2003).

Príkladom manipulácie s kolektívnou pamäťou sú totalitné režimy 20. storočia. Teória sa dá aplikovať aj na súčasné mesto, kde sú kolektívne významy mestských priestorov riadené prostredníctvom atrakcií kvôli komerčnému zisku (ZUKIN 1995).

Charakteristika mestského centra Bratislavy

Centrum mesta možno možno vymedziť ako mestskú časť Bratislava – Staré mesto.

Ohraničenie centra mesta je pre obyvateľov relatívny pojem. „*Za centrum by som považovala taký okruh od Hradu, k Prezidentskému palácu, popri Medickej záhrade, Ondrejskom cintoríne, k budove nového SND smerom k Filozofickej a Právnickej fakulte UK a ďalej po nábreží až k Starému mostu. Napríklad také PKO a Chatám Sofer už vnímam ako perifériu.*“ (žena 24 rokov)

S vnímaním centra ako pešej zóny počítajú aj realizácia projektu s názvom Zóna Pribinova. Ide o výstavbu novej zóny s multifunkčnými objektmi, bytmi, zábavnými centrami a ústredným námestím, nábrežnou promenádou. Pribinova ulica má byť bulvárom, ktorý má spojiť Staré mesto s novým ústredným námestím až po Zimný prístav.

Národnostná štruktúra obyvateľstva v Starom meste je homogénna, vyjadruje štandard bežného slovenského mesta. Slovenská národnosť tvorí v Starom Meste 89 %, výraznejšie sú zastúpené maďarská (1235) a česká (1169), nemecká (308). Neudaná národnosť predstavuje 1766 osôb. Počet obyvateľov od roku 2005 je v porovnaní s ostatnými

mestskými obvodmi ustálený. Prirodzený prírastok obyvateľstva predstavoval v rokoch 2003 najnižšiu hodnotu a od roku 2004 – 2007 druhú najnižšiu hodnotu v Bratislave. Počet prisťahovalcov je ustálený, v roku 2007 predstavuje 1259 obyvateľov. Počet vystáňovaných tento počet prevyšuje o približne 200 obyvateľov. Počet vystáňovaných na 100 obyvateľov stredného stavu je najvyšší v porovnaní s ostatnými okresmi.

Územný plán mesta uvažuje o možnom ohrození z dôvodu potenciálneho konfliktu a polarizácie mestskej spoločnosti predovšetkým v rámci sídlisk a periférnych častí. Centrum a príľahlé zóny považuje za bezrizikové oblasti, kde sa budú lokalizovať separovaní imigranti z najvyšších stupňov spoločenského rebríčka. Za najbezpečnejšie považuje vilové štvrte, ktoré budú najmenej prípustné heterogenizácii vyvolanej vplyvom migrácie (ŠTATISTICKÁ ROČENKA HL. MESTA BRATISLAVY 2008).

História

Obraz mesta je implikovaný aj v otázke mocenských vplyvov, je tvorený „zvonka“ (štátna inštitúcia, politika mestskej samosprávy). V 20. storočí obraz bratislavského centra formovali štyri politické režimy. Pre generácie respondentov v realizovanom výskume je dôležité predovšetkým obdobie od roku 1948 – 1989 a 1989 – súčasnosť.

Na konci 19. storočia tvorilo etnickú štruktúru obyvateľstva Bratislavy predovšetkým nemecké (59,9%), maďarské (19,9%) a slovenské meštianstvo (16,6%) (SALNER 1993: 5). Obdobie začiatku 20. storočia je charakterizované zosilnením maďarizácie. Vedľa maďarizačných tendencií existovala v Bratislave kultúra deklarujúca multietnický charakter spoločnosti, založená na pocite silnej lokálnej príslušnosti, označovaná pojmom prešpurská. Jej jadro tvorilo jazykovo zmiešané nemecké a maďarské obyvateľstvo. „Nemecké obyvateľstvo sa považovalo za autochtónne, kultúrne najvyspelejšie a etnicky tolerantné... Považovali sa za uhorských Nemcov a podľa vyjadrení za uhorských vlastencov. Spätosť s maďarským etnikom sa v premiešanom meste zdala natoľko úzka, že ich považovali za etnicky nevyhranených Prešpurákov, „kraxlhuberov“ (LUTHER 2001: 17). Významnú etnickú a náboženskú zložku „Prešpurákov“ tvorila židovská komunita, „znalosť a používanie základných slov jidiš patrilo k bontónu“ (SALNER 1991: 12).

Vznik prvej ČSR znamenal pre Bratislavu príliv českých a slovenských imigrantov, polarizáciu pôvodného obyvateľstva a prisťahovalcov, diferenciáciu sociálneho rozvrstvenia obyvateľstva. Novou výstavbou nájomných domov v okrajových polohách Starého mesta a nových štvrtí, ktoré mali zdôrazniť nový charakter mesta, centrum stratilo polyfunkčný charakter. Obytné bloky získavajú v názve prívlastok „nové“, čo má deklarovať československý charakter mesta. (Legiodomy, Nová Doba). Podľa Petra Salnera sa v tomto období vytvorila „určitá rovnováha, v dôsledku ktorej až do druhej svetovej vojny ani jedna etnická skupina nezískala absolútnu väčšinu a nedosiahla v meste rozhodujúci vplyv“ (SALNER 1993: 7). Od prvej polovice 20. storočia bola demografická skladba obyvateľstva tvorená prevažne imigrantmi.

Obdobie od roku 1939 – 1945 a povojnový politický vývoj možno spojiť so zánikom pluralitného obrazu centra mesta. Slovenský štát chcel vybudovať z Bratislavy rezidenčné mesto. Zrealizovala sa len vládna štvrť na dnešnom Námestí slobody, veľtržný areál na nábřeží, administratívne domy na Gorkého ulici. Do podoby mesta výrazne zasiahla druhá svetová vojna. Bombardovanie zničilo rafinériu Apolka, závod Siemens, bol poškodený prístav, bytový fond, inžinierske siete, zariadenia dopravy a most cez Dunaj, ktorý bol po obnovení ČSR znovu vybudovaný.

V období po druhej svetovej vojne, po prijatí Benešových dekrétov, z priestorov mesta vymizlo po nemecky a časť maďarsky hovoriaceho obyvateľstva. Do Bratislavy sa vrátili

niektorí židovskí obyvatelia a to predovšetkým do oblasti Podhradia. „Pokúšali sa splynúť s majoritným okolím, ktorého súčasťou sa cítili a chceli byť. V záujme tohoto cieľa si v rokoch 1945 – 1946 mnohí požiadali o zmenu mena“ (SALNER 1991: 39). Obyvateľstvo sa začalo pod vplyvom dlhodobej výmeny obyvateľov meniť na etnicky homogénne.

Po roku 1948 nový politický režim s cieľom „vytvoriť mesto bez triednych a kultúrnych rozdielov“, stieral protiklady medzi jeho centrálnymi a okrajovými časťami. Po roku 1948 dochádzalo k vystaňovaniu pôvodných obyvateľov a k následnému zaľudňovaniu centra novou vlnou prisťahovalcov z ostatných regiónov Slovenska. Noví prisťahovalci boli zo strany komunistického režimu aj prostredníctvom nového pojmu „naša Bratislava“ motivovaní k vytváraniu pozitívneho vzťahu k mestu a vytváraniu dojmu ich autochtónnosti. „Hádam ste si už uvedomili všetci vy, „prišelci“ do Bratislavy, ktorí tu už prinajmenšom desiatku rokov žijete, že tvoríme „jadro“ nových Bratislavčanov. Z tých starých je tu už veľmi málo a tú zdravú, slovenskú krv nášho mesta reprezentujeme dnes my“ (LUTHER 1998). Súčasťou tohoto procesu bola tzv. Akcia B, ktorá mala za úlohu „riešiť bytové problémy“ a viesť „triedny boj“. Jej prvou etapou bolo vyhlásenie niektorých občanov za „nespolahlivých“. v Starom meste išlo predovšetkým o obyvateľov stredných a vyšších vrstiev. V „Návrhu na získavanie bytového priestoru v Bratislave“ predloženom v roku 1952 Predsedníctvu ÚK KSS boli niektorí obyvatelia mesta označení za „minulosťou kompromitujúce živly“ a „otvorení nepriatelia“ a očakávaný počet bytov v Bratislave po ich vystaňovaní sa odhadoval na tisícpäťsto (ORAVCOVÁ 1993: 18). Uvoľnené byty obsadili pracovníci v straníckom, štátnom a hospodárskom aparáte.

Popri novej výstavbe vojnou zničených lokalít (Križna ulica, Šafárikovo námestie, Záhradnícka ulica) a rozširovaním Bratislavy o osem obcí (Petržalka, Vajnory, Prievoz, Devín, Karlova Ves, Dúbravka a Lamač) sa komunistický režim pod zámienkou modernizácie postupne zbavoval historických objektov, vyžadujúcich na obnovu vysoké finančné náklady. Dobové články vykresľovali cennú historickú zástavbu ako nežiadúcu, nevzdušnú a nehygienickú. Po vyhlásení pôvodnej stredovekej zástavby bratislavského areálu Podhradia: Schlossenberg, židovská štvrť (Židovňa), Vydrica a Cukermándl za pamiatkovo bezcennú, došlo k likvidácii väčšiny objektov na jeho území. Z dôvodu stavby mosta SNP, hotela Devín a rozširovania cestných komunikácií došlo k likvidácii Podhradia a časti Dunajského nábrevia. Negatívne dôsledky asanácie sa týkajú aj zvyšku historického jadra. „Výstavbou Nového mosta sa Hrad a Podhradie urbanisticky úplne oddelili od historického jadra. Jeho diaľničná štvorprúdovka fakticky vyúsťuje priamo do historického jadra pamiatkovej rezervácie. A tak sa Nový most napriek svojim nesporným dopravným a architektonickým kvalitám stal tvrdou bariérou v historickej časti mesta“ (www.vydrica.com). V roku 1959 došlo k asanácii ortodoxnej synagógy na Zámockej ulici a v polovici šesťdesiatych rokov k asanácii neologickej synagógy na Rybnom námestí.

V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch sa výstavba sústredila na predmestia. „Nové sídliská dostávali prívlastky „nové centrá“, ktoré mali dodať povojnovej výstavbe bombastický, propagandistický rozmer: Kde bude nové centrum?, znie titulok mestských novín“ (LUTHER 2000: 28). V Starom meste a v jeho okolí vznikli priemyselné areály, nové závody, Slovenská technická univerzita, v okolitých častiach internáty, základné a stredné školy, reprezentačné zariadenia administratívy, štátnej a mestskej správy. Významná sa stala budova PKO (Park kultúry a oddychu). Po roku 1989 sa výstavba bytov realizuje v súkromnom sektore. Dochádza k obnove, dostavbe a revitalizácii historického jadra.

Obyvateľstvo centra počas štyridsaťjeden rokov komunistickej vlády tvorili zvyšky pôvodného obyvateľstva, povojnoví prisťahovalci a sociálne najnižšie vrstvy, medzi ktorými boli Rómovia a ktorí obývali predovšetkým schátralé objekty. Etnologická

literatúra, zameraná na prostredie Bratislavy, reflektuje povahu identity ako nestabilného konštruktú a procesu, pričom sa zameriava predovšetkým na jej etnickú zložku. Významne reflektuje aj potenciálne pramene lokálnej identity. „Napriek meniacim sa politickým, etnickým, náboženským atď. pomerom zostávalo zloženie súperiacich strán stabilné: usadlíci kontra prisťahovalci“ (SALNER 1993: 7).

Na základe internetového prieskumu a kvalitatívneho výskumu možno konštatovať, že najvýraznejšie hetreostreotypy alebo delenie na „my a oni“ sa vzťahuje na postoje Bratislavčanov k obyvateľom z iných slovenských regiónov, ktorí bývajú či pracujú v Bratislave. Frekventované je stereotypné označenie „cpečkári“, „cezpolní“, ktoré je vysvetľované prostredníctvom rôznych hodnotení. Niekedy pri charakteristike cpečkárov nie je hodnotený ich mimobratislavský pôvod: „*CP-čkár nie je demografický ukazovateľ, ide skôr o state of mind. Sú večne nespokojní s nami „Blavákmi“, ako nám hovoria. Zaberajú v centre miesta na parkovanie, zaplňajú dobre platené pracovné miesta, ale nadávajú na nás.*“ (žena 23 rokov)

Miesta ako predmet spomínania

Po roku 1989, podobne ako pri ostatných zmenách politického režimu, začal byť verejný priestor prispôsobený aktuálnym spoločenským požiadavkám, stal sa miestom voľných zhromaždení a šírenia demokratických ideí. Postupne z neho začali miznúť symboly socializmu, napr. z Račianskeho mýta bola odstránená socha milicionára, Leninovo námestie bolo premenované na Jakubovo námestie, Gotwaldovo námestie na Námestie slobody, v hovorovom jazyku však aj v súčasnosti nazývané „Gotko“. Zmenili alebo sa vrátili niekdajšie ulíc – napr. ulica Obrancov mieru bola premenovaná na Štefánikovu ulicu, Malinovského na Šancovú atď. Do priestoru centra mesta začali v deväťdesiatych rokoch pribúdať nové objekty. Staršia generácia svoje spomienkové obrazy mesta vždy podopiera spomínaním miest. Ilustruje to spomienkové rozprávanie na Bratislavu počas druhej svetovej vojny pri pohľade z okna bytu na súčasnom Kamennom námestí: „*Stál tu obchodný dom, ktorý sa volal Mayer a Fencel a predávali tam hlavne orientálne potraviny, kávu, čaj, hrozienka, pomarančovú kôru v cukre. Ten dom bol štvorposchodový. V dome vedľa bývali obchodníci. Raz sme boli takto v pivnici, strašný rachot, treskot a potom, keď sme vyšli, sa čmudilo, prach. Celý ten dom sa zrútil, ale všetci v jeho pivnici sa zachránili, pretože jediná odolala. A po vojne, keď tu nebol ani Kyjev ani toto, tak tu bola taká nízka budova, ostané budovy boli zasiahnuté. Tu bola „Ryba“ - ako študáci sme sa tam stretávali.*“ (žena 65 rokov)

Kolektívne obrazy mesta sa viažu predovšetkým na šesťdesiate roky 20. storočia, počas ktorých začal byť zreteľný obraz tvorený zvnútra. Niektoré verejné miesta sa stali „pojmom“. Takýmito priestormi sú vo výpovediach Dunajská ulica, Podhradie (Zukermantel, Vydrlica) a najviac spomienok sa viaže na bratislavské korzo.

Spomienkové rozprávanie reflektuje predovšetkým kultúrne hodnoty mesta a prestíž Dunajskej ulice. „*Bývať na Dunajskej znamenalo hrdosť, susedili by ste s mnohými slovenskými hviezdami.*“ (muž 70 rokov) Ako uvádza Július Satinský, takisto obyvateľ Dunajskej ulice, býval tu hudobný skladateľ, autor opery „Jánošík“ – Ján Cikker, futbalový reprezentant – lekár Božin Laskov, speváci Karol Duchoň a Ivan Stanislav, jeden z riaditeľov Slovenského národného divadla Ján Kákoš, herec činohry SND Štefan Figura, členka baletu SND Oľga Lajdová, herci Ľubo Roman, Milan Lasica, operná diva Magdaléna Hajóssyová, kameraman Laco Kraus (SATINSKÝ 2009). Bývať na Dunajskej ulici znamenalo prestíž. Súčasný projekt s cieľom výstavby obytného objektu „Dunajská – Inner City Residence“ reflektuje vo svojej prezentácii ulicu ako dôležitú súčasť

kolektívneho obrazu mesta a prestížny charakter ulice využíva v marketingu: „*Dunajská ulica je pre obyvateľov Bratislavy symbolická, je to mestská ulica, kde bývajú mešťania, je spojená so starou Bratislavou. Dunajská ulica, ktorá patrí k najprestížnejším adresám v strede Bratislavy.* (oficiálna stránka projektu)

Spomienky na korzo sa vo výpovediach nelíšia. Je vždy prezentovaný ako najvýznamnejšie v meste. Bolo dôležitým identifikačným činiteľom. „*Korzo sa stalo bratislavskou legendou pre generáciu šesťdesiatych aj sedemdesiatych rokov. Bola to spontánna riava mladých ľudí, homogénny tok, pred ktorým sa nedalo uniknúť. Stretávali sa tam rôzne skupiny mládeže, športovci, kulturisti, vysokoškoláci, stredoškoláci a bigbitáči... Nepamätám sa, že by sme sa niekedy bavili o politike. Korzo malo svoje figúrky, tzv. korzové typy*“ (ŠEBO 1998). Korzo sa nachádza v lokálnych názvoch, napr. v názve bratislavského divadla „Astorka Korzo“ alebo kaviarne „Korzo“.

Výskum ukázal, že dnešná Medická záhrada a Námestie Slobody sú potenciálnymi miestami formovania urbánnej identity. Medická záhrada – v minulosti nazývaná ľudovo *Schiffbeck* a Námestie slobody – *Gotko* predstavujú dôležité mestotvorné elementy, ktorých hodnota je deklarovaná v spomienkových rozprávaniach aj v súčasnosti. Možno o nich povedať, že tvoria tzv. „urbánno - styčné body“. Medická záhrada je od začiatku 20. storočia vyhľadávaným miestom oddychu. V súčasnosti jej spoločenská hodnota stúpa, pretože je popri Ondrejskom cintoríne jediným parkom, ktorý sa využíva na pobyt v zeleni. Námestie slobody (*Furstenallee, Gotko*) za socializmu slúžilo ako miesto zhromaždení a vojenských prehliadok. Jeho rozloha podporuje komunikačnú funkciu námestia a ako vyplýva z výskumu, je významným miestom tvorby individuálnych pamätí a prameňom kolektívnej pamäti. „*Pamätám si kolotoče a bábkové divadlo, neskôr sme tu hrávali futbal.*“ (muž 54 rokov) „*Gotko znamená preskakovanie pieskoviska, lozenie po stromoch, prvé zoznamovanie, prvé lásky, ísť von v piatok večer, znamená zábavu, kamošov, prvé fajčenie marihuany, alkohol, oslavy narodieť.*“ (žena 23 rokov)

Konflikt o podobu verejného priestoru a problém kolektívnej pamäti

Príkladom problematiky kolektívnej pamäti a miesta je industriálna architektúra v Bratislave z druhej polovice 19. storočia a prvej polovice 20. storočia. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia bol pôvodný charakter budov narušený, „napr. výmenou pôvodných „delených – industriálnych“ okenných rámov za hliníkové „socialistické“... rôzne prístavby, strážne budy = vrátnice.“ (PROJEKT 2008: 95). Respondenti na základe týchto zásahov nedoceňujú hodnotu týchto pamiatok, označujú ich ako nechcené. „*Načo tu držíme stále schátralé dedičstvo socializmu?*“ (žena 25 rokov). „*Koho zaujímajú sklady a výrobné haly?*“ (žena 34 rokov) V roku 2008 boli zbúrané priemyselné objekty Kablo a Gumon v mestskej časti Ružinov, ktoré sa tak nestali národnými kultúrnymi pamiatkami, na rozdiel od bývalej továrne Cvernovka na Trnavskej ceste, ktorá sa stala pamiatkou v roku 2008. Cvernovka predstavuje historický priemyselný komplex, postavený za čias Rakúsko-uhorskej monarchie ako továreň na výrobu nití, ktoré sa tu vyrábali v rokoch 1902 – 2004. Počas tohto obdobia sa viac krát zmenil názov továrne: Bratislavská cvernová továreň (1900-1957), Závody Medzinárodného dňa žien (1957-1990), BCT-Bratislavská cvernová továreň, a.s. Na tento priestor sa aplikoval súčasný model využitia industriálnych priestorov tzv. „kulturfabrik“. Cieľom modelu je pokus premeniť technické pamiatky na priestor, ktorý slúži kultúre (ARCH 2009: 24).

Príklad problematiky miesta pamäti predstavuje jeden zo zásadných projektov Bratislavy „Vydrica“. V projekte ide o iniciatívu mesta zrenovovať nevyužitú plochu bratislavského Podhradia na mieste historickej zástavby bývalej periférnej obytnej časti Vydrica³. Priestor

je dnes súčasťou mestského centra a určuje základný panoramatický obraz Bratislavy pri pohľade z petržalskej strany. V prípade Vydrice funguje kolektívna pamäť udržiavaná médiami a celkovým obrazom Bratislavy alebo literatúrou.⁴ V bratislavskom Podhradí existuje aj podnik s názvom „Vydrica“. Primárnym sprostredkovateľom kolektívnej pamäti v tomto prípade sú naratívy. Vydricu si pamätá ešte stredná generácia. „*Bolo to zakázané miesto, nikto by nepovedal, že bol na Vydrici.*“ (muž 54 rokov) „*Žiadnu knihu, ani článok som nikdy nečítala, Vydricu poznám z rozprávania babky. Bola povestná.*“ (žena 25 rokov)

Kolektívna pamäť tretej skupiny respondentov čerpá z obrazu Vydrice v období socializmu, dokonca v podobnej rétorike, akým politický režim Vydricu prezentoval. „*Rozhodne nevybudovať Vydricu ako potemkinskovskú scenériu v podobe z prvej polovice minulého storočia. Vydrica bola v povedomí Bratislavčanov, ale nielen ich, ako miesto neresti, alebo zhromaždisko deklasovaných živlov z prostredia tzv. lumpenproletariátu.*“ (muž 34 rokov)

Požiadavka rekonštrukcie historickej Vydrice je sčasti reakciou na zásahy politického režimu pred rokom 1989. „*Nová Vydrica nech je jedným z príkladov, ako sa dá pomôcť obyvateľom spomenúť si na vymazané miesta z pamäte nášho mesta, ba vytvoriť k nemu nový, vysoko pozitívny vzťah* (www.obecenoviny.sk 2009). Aktivisti nazývajú spor „kultúrnou vojnou“ a výsledky architektonickej súťaže „hrozbou“. Na mieste Vydrice si predstavujú repliku historickej Vydrice, pričom nedefinujú formu repliky, či repliky objektov alebo fasád, reagujúc vizuálne na pôvodné vzory. Prípád sporu o podobu Vydrice dokladá, že likvidácia miesta kultúrnej hodnoty môže v budúcnosti podnietiť emocionálne postoje, ktoré môžu znamenať nevôľu a nedôveru obyvateľov k odborným stanoviskám architektov a úmyslu investorov zachovať kultúrne dedičstvo prostredníctvom logiky kolektívnej pamäti. Občianske iniciatívy sú dôsledkom nekoncepčnej výstavby a inštitucionálnych zásahov po roku 1989, reakciou na „vymazávanie“ miesta pamäti za minulého režimu a zároveň reflexiou na nové mestotvorné procesy. Pri hľadaní „vinníka“ „nežiadúcej“ premeny verejného priestoru, respondenti často uvádzajú investorov, architektov alebo mesto. „*Zodpovední búrajú, ako za komunizmu, je to presne ten istý prípad, ako sme tu mali kedysi. Len aby si niekto nahrabal.*“ (muž 34 rokov)

Reflexia mestských zásahov

Podoba verejných miest v centre podlieha v súčasnosti neustálej zmene. Táto zmena súvisí na jednej strane s renováciou schátralých historických objektov, na strane druhej súvisí s politikou mesta, prispôsobovaním sa novým nárokom, ktoré súvisia s vytváraním pozitívneho obrazu mesta ako priestoru pre investovanie zahraničných investorov, pre podporu turizmu atď. Inštitucionálne zásahy do centra predstavujú narušanie mestských priestorov, vytváranie alebo miznutie objektov. Spomínanie na verejné priestory sa preto objavuje aj v mladšej generácii respondentov. Aktuálnym príkladom je zatvorenie Starej tržnice: „*Stará tržnica bola jedinečná v centre. Nebola prepchatá ako Tesco, dalo sa tam ísť na WC a najlacnejšie ste sa tam mohli najesť, ale hlavne tá vinárnička mala atmosféru.*“ (žena 26 rokov) Ako negatívny mestský zásah do verejných priestorov zhodne obe skupiny respondentov hodnotia zatvorenie Prezidentskej záhrady. Ako príklad spomínania mladšej generácie a zároveň narušenia komunikačnej funkcie námestia, možno uviesť nainštalovanie kamerového systému v centre. „*Pamätám si na obdobie, keď prestalo stretávanie na Hlavnom námestí, nesmeli sa hrať na gitare.*“ (žena 24 rokov)

Názory na vznik a zánik materiálnych prvkov vo verejnom priestore centra Bratislavy reflektujú rozdielne predstavy o podobe a užívaní verejného priestoru. Väčšina negatívnych

názorov odkazuje k budovám: „Tatracentrum“, „vchod do Palisád – Astória“, „Dell“ na Fazuľovej ulici a „River park“. Niektoré budovy majú charakter nemiesta, ako ho definuje Augé. *„Zbytočné to je, čo urobili hotel za starou tržnicou. To neni proste pre nikoho.“* (muž 28 rokov)

Zaujímala ma priestor, kde si respondenti nevedia predstaviť žiadne zásahy. Taký priestor predstavuje Hviezdoslavovo námestie. *„Vadí mi budova na Hviezdoslavku kúsoček od Mc Donaldu, štyri poschodia, im to mesto nepovolilo zvýšiť a oni to aj tak zvýšili, dopadlo to tak, že vrch nie je dokončený alebo vyzerá, že nie je dokončený, je to zakryté reklamou a je to v takomto stave už niekoľko rokov, to sa sem naozaj nehodí.“* (muž 28 rokov) Obyvatelia sú pohoršení sídlom Americkéj ambasády na Hviezdoslavovom námestí. *„Je nemožné, aby niekto zabral najväčšie námestie v historickom jadre mesta búdkami.“* (muž 40 rokov) K citlivosti na zásahy do námestia a prítomnosti ambasády sa vyjadruje list čitateľa Bratislavských novín takto: *„Veď už aby sa človek pomaly bál vôbec na Hviezdoslavovo námestie vkročiť, lebo hrozí, že ak si tam niekto kýchne, ihneď okolo neho vyrastie elektrický plot a priekopa s krokodílmi.“* (www.bratislavskenoviny.sk 2009)

Podobne si rešpondenti nevedia predstaviť zásahy do Hlavného námestia, napr. *„Hlavné námestie zničili, čo sa týka zelene a ja si tam nedokážem už nič horšie predstaviť.“* (muž 54 rokov)

Mladšia skupina respondentov negatívne hodnotí existenciu budov alebo iných miest pamäti, ktoré kladie do súvislosti s érou socializmu, pričom na rozdiel od strednej generácie nevnímajú symbolickú hodnotu námestia SNP ako pamätného miesta „nežnej revolúcie“.

„Námestie SNP, ale hlavne jeho okolie mi vadí – Tesco na Kamennom, hotel Kyjev, to je hrozné, to len špatí centrum a nemá hlbší význam tu tie veci držať.“ (žena 23 rokov)
„Kamenné námestie je ukážkovo škaredé.“ (žena 25 rokov)

Zásahy do centra Bratislavy vnímajú predovšetkým cez estetické cítenie, nie ako zásah do miest pamäti. Vnímajú nekonceptné usporiadanie budov a diskontinuitu výstavby. *„Námestie SNP je čudnou kombináciou budov: obchodný dom Dunaj, Manderlák, Stará tržnica, Mc Donald a socha.“* (žena 25 rokov)

Na diskontinuitný vývoj mesta sčasti reaguje projekt Mestskej zásahy. Podľa autorov projektu sú bratislavské námestia iba zvyškové priestory za bývalými hradbami, ktorých obraz bol deštruovaný vojnami, nekonceptnými zásahmi architektov, developerov, ale aj nedostatočnou údržbou. V predstavení projektu je zároveň vyslovený fakt o nedôvere, emocionálnych a nostalgických prejavoch pri tvorení obrazu mesta „zhora“. *„Možno prezentácia projektu pomôže zvrátiť verejnú mienku a obraz architekta posledných dní ako človeka, čo stavia bez morálnych otázok zlé stavby a mení dlhodobý obraz mesta kvôli krátkodobému profitu.“* (www.vallosadovsky.sk)

Diferenciácia mestského priestoru

Prítomnosť spoločenských hraníc a vzdialenosti vo verejných priestoroch mesta sú známe už z histórie, príkladom je využívanie verejného priestoru elitami. Hierarchiu v ich využívaní antropológia sleduje v profesijnej, konfesionalnej, rodovej, alebo etnickej rovine.

V dôsledku reakcie na rastúcu diverzitu v meste, môže verejný priestor slúžiť aj ako nástroj polarizácie určitých skupín. Príkladom je vzťah medzi „Prešpurákmi“ a českými a slovenskými prisťahovalcami v Bratislave v období vzniku prvej Československej republiky. Polarizácia komunit je demonštrovaná aj prostredníctvom pohostinských, reštauračných a zábavných zariadení.

S rastom sociálnej diverzity sa stávajú niektoré časti mestského priestoru privatizovanými špecifickými skupinami alebo lokálnymi skupinami, platia v nich nepísané neformálne spoločenské pravidlá a normy, sú v špecifickej miere sociálne ohraničené. Táto ohraničenosť sa prejavuje predovšetkým v lokálnych podnikoch: *„Keď prídeš do Lúčnice na Šafárikovom námestí, nemusí Ti nikto nič povedať a cítiš sa tam ako cudzinec. Miestni folkloristi nazývajú ostatných smrteľníci.“* (žena 23 rokov) *„Do homosexuálnych podnikov, ako boli U Anjelov a Spider som nikdy nechodila. Nie, že by som mala niečo proti homosexuálom, ale viem, že je to ich miesto a nemajú radi, keď tam príde niekto, kto je heterák.“* (žena 25 rokov)

Najstaršia generácia informátorov sociálnu diverzitu redukuje na rozdelenie „bohatých“ a „chudobných“ a vníma ju ako rušivý element pohodlného bývania v centre mesta. *„Keď sa pozriem z okna, vidím samého mafiána na parkoviskách alebo bezdomovca. Psychicky na mňa, ako na normálneho človeka, to depresívne pôsobí, že furt sa motáte medzi lumpami a spodinou.“* (muž 70 rokov)

Vnímanie sociálnej diverzity v centre Bratislavy však nie je nový jav: *„Kedysi na Fazulovej ulici existovali malé domčeky, kde bývali „štricáci“ – synovia bývalých robotníkov z vinohradov, navštevovali podradné vinárne, kto prešiel cez Fazulovú v noci, bol veľký hrdina. Mali uzavretý dvor. Ešte Vydrica bola negatívne známa, s vykričanými domami. Žili tam Cigáni a spodina.“* (muž 51 rokov) Sociálnu diverzitu v súčasnom centre reflektuje predovšetkým druhá a tretia skupina respondentov. Priestor centra respondenti vo svojich mentálnych mapách členia. Najčastejšie sa opakujúce sociálne skupiny, ktoré registrujú: „biznismeni“: bezdomovci, náboženské skupiny a tzv. „postavičky“. Respondenti členia mestský priestor podľa sociálnych skupín. Podniky rozdeľujú na navštevované umelcami, študentmi, intelektuálmi, subkultúrami: metalisti, punková subkultúra.

Biznismeni:

„Väčšinou sa v centre pohybujú úplne mainstreamoví ľudia, ľudia ktorí tu pracujú, lebo tu sedia také lepšie firmy.“ (muž 24 rokov)

Bezdomovci a predajcovia Nota bene:

Bezdomovci v centre Bratislavy sú najčastejšie registrovanou skupinou. Najväčšiu skupinu predstavujú predajcovia Nota bene, ktorí majú svoje stále miesta.

Náboženské skupiny:

Na základe vlastného pozorovania som zistila, že príslušníci náboženských skupín sa sústreďujú predovšetkým v okolí Obchodnej ulice a SNP, kde je najväčšia koncentrácia ľudí. Veľký počet týchto ľudí využíva priestor pri podchode na Mierové námestie. Najčastejšie náboženské skupiny, ktoré informátori registrujú, sú: svedkovia Jehovovi, Hare Krišna, bahaisti a nové kresťanské hnutia. *„Keď ma niekto osloví, že mám dať svoj podpis pre registráciu cirkvi, väčšinou je to na námestí SNP.“* (žena 23 rokov)

Subkultúry: punkeri, metalisti, skinheadi a neofašisti

Príslušníci týchto skupín sa podľa viacerých informátorov sústreďujú do podnikov nižšej cenovej kategórie. *„Predtým sa tu povalovali punkeri, chodili do takých podnikov, ako je Kamel a Lýra, všetko vymizlo, vystaňovali sa do periférií.“* (muž 27 rokov). *„Punkáci sedia v Dešmare, u Ivana alebo v Aligátore.“* (žena 18 rokov) *„Skinheadi sedia v Lýre, KGB, Medveďovi, Dešmarovi.“* (muž 19 rokov) *„Skiní a neofašisti chodili do Lýry alebo Kamelu, čo je dosť paradoxné, lebo je to dom protifašistického odboja. Vymizli, v centre dosť zvyšovali ceny, sú orientovaní na turistov.“* (muž 26 rokov) Poslankyňa miestneho zastupiteľstva konštatuje: *„Neofašistov je tu dosť, majú svoje kluby na Palackého, nie sú až tak viditeľní. Jedine sú viditeľní pri pochodoch.“* (žena 26 rokov)

Umelci

Kaviarne, kde sa stretávajú umelci, majú podľa respondentov v centre mesta dlhú tradíciu. V ich respondentov sa výrazne odráža vnímanie pôsobenia umeleckých skupín vo verejnom živote v centre Bratislavy. „*Strašne veľa detí bolo vedených k umeniu. Deti v dome nad nami chodili do baletu, z vedľajšieho vchodu zase do rozhlasovej družiny.*“ (žena 65 rokov) Prítomnosť umelcov v lokálnych podnikoch zachytil aj Juraj Šebo v knihe *Tie roky šesťdesiate*: „Do Fajky chodil Laco Novomeský, do La Palomy – ľudia z televízie a VUS (Vojenský umelecký súbor – Pavol Hammel, Lasica, Satinský), hudobník Ernest Oláh, do Stezlera Ján Smrek, U Elzy sedával Ludo Ondrejov, Janko Alexy v Luxore, Metropole Vojtech Mihálik, Jozef Kostka. Podnikmi umelcov boli Bistro Krym, U Michala, Poľovnícka reštaurácia... (ŠEBO 2008). „*V centre máš možnosť dostať sa blízko k umelcom, vieš presne, kam chodia a veľa ľudí sa tu navzájom pozná, je to jednoduchšie.*“ (žena 23 rokov)

V súčasnosti sa kultúrne kaviarne profilujú: Kafé Schertz, Kafé Verne, Apač. „*Apača má Kanadčan, ktorý prišiel žiť pre desiatimi rokmi na Slovensko a on sa snaží podporovať kultúru, každý pondelok blues.*“ (muž 34 rokov) Iné podniky vyhľadávajú umelci, pričom si zachovávajú atmosféru hostincov: „*Do Podhradia, do Vydrice a do Čerta chodia režiséri, dramaturgovia a herci. Architekti chodievajú do Alžbetky, medzi nimi je dosť výtvarníkov alebo ľudí, čo študujú dizajn. To je ich rajón, staré podniky, stará Bratislava.*“ (žena 23 rokov) „*Chodievajú často jedávať na Gotko... to neviem, ako sa to teraz volá, tuším Námestie slobody. Tam je taká vývarovňa, že Fontána...taká fajná...a lacná, tak tam chodievajú oni...na segedák a pivo.*“ (žena 25 rokov)

„*Lučnica je podnik čisto súboristov. Každý štvrtok tam je žúrka, muzikanti hrajú. Chodia tam vychodňári, stredoslováci hlavne.*“ (žena 24 rokov)

Študenti

Navštevujú podniky Malý Rím, Dežmar, UV kafé a Umelku.

Hlavné miesta teenagerov predstavuje predovšetkým skupina podnikov na Obchodnej a Ventúrskej ulici. „*Študentské je Gottwaldovo námestie, miesto huličov a maturantov. Je nebezpečné po vysvedčeníach. Je to naozaj miesto pre všetkých.*“ (žena 23 rokov)

Viacere lokálne podniky plnili dôležitú funkciu. Na základe prítomnosti diverzity v meste obyvatelia priestor členia a vymedzujú v ňom svoj vlastný. Hranice medzi odlišnými skupinami sa vytvárajú na základe: 1. úrovne cien v podniku 2. predstáv obyvateľov o sociálnych skupinách, ktoré ich navštevujú. Dostredivý charakter centra ako strediska nočnej zábavy pôsobí na viaceré sociálne skupiny. V centre sú popri podnikoch vyššej cenovej kategórie zastúpené aj podniky nižšej cenovej kategórie, napr. U dežmára na Klariskej ulici, Pivnička pri budove Reduty, priťahujúce viac miestne skupiny ako turistov. Ďalším kľúčom pri preferovaní miest spoločenskej komunikácie a zábavy sú predstavy o spôsobe využívania priestoru odlišnými skupinami. „*Mám pocit, že Verne je proste podnik pre ľudí, ktorým sa nechce chodiť do úplného undergroundu (Galéria a jej opilci, Stoka a jej umelci a pankáči alebo Propeler alebo Kút a pubertáci v ňom atď...) ale ani nemá chuť na „novú Bratislavu“, t.j. všetky koktejlové bary od Panenskej (vrátane) vyššie...*“ (www.kyberia.sk) Uvedený diskusný príspevok na internete spomína niekoľko podnikov, ktoré vyhľadáva mladšia skupina respondentov: Galéria, Cafe Kút a Verne. Napriek tomu, že sídlia v centre turistického ruchu (Galéria na Obchodnej ulici, Cafe Kút na Zamočnickej ulici a Kafé Verne na Hviezdoslavovom námestí) a v susedstve s podnikmi vyhľadávanými prevažne zahraničnými turistami, profilujú sa ako miesta

združujúce lokálne spoločenstvo. Na základe výskumu možno konštatovať, že ako súčasť kolektívneho obrazu mesta mladšej generácie respondentov sa profilujú miesta spoločenskej komunikácie a zábavy: Kafe Schertz na Palisádach, Asociácia združení pre súčasnú kultúru "nultý priestor A4" na námestí SNP. Ďalší priestor, ktorý má v centre mesta významný lokálny charakter, je dnes už neexistujúce divadlo Stoka, ktorej súčasťou bola krčma s rovnakým názvom.

Kafe Schertz vznikla pred štyrmi rokmi ako bratislavské komunitné združenie, ktoré sa zaujímalo o mládežnícku politiku. Jej vzniku predchádzalo Bratislavské komunitné združenie pátra Schertza, ktoré prišlo neskôr s myšlienkou vzniku kaviarne, v ktorej by sa uskutočňovali rôzne kultúrne aktivity. Najskôr robili prednášky a diskusie, charitatívne zbierky, ktoré sa robia doteraz. Dnes vedú kultúrne, politické diskusie, odborné diskusie smerované na tretí sektor. „Kaviareň podľa mňa nadväzuje na atmosféru starého Prešpurka. My voláme Martina Kamenského Komenský, pretože sa snaží robiť kultúru, je to jediná kaviareň v meste, ktorá nefunguje len kvôli zisku podľa mňa.“ (žena 25 rokov) Kaviareň navštevujú predovšetkým vysokoškolsky vzdelaní mladí ľudia vo veku 20 - 40 rokov. Podľa dvoch respondentov sú návštevníci kaviarne orientovaní na politiku OKS.

Významný lokálny charakter malo do roku 2006 experimentálne divadlo Stoka na Pribinovej ulici. V roku 1997 bola v priestoroch Stoky otvorená krčma, z ktorej sa stal jediný stály sponzor divadla. „Do Stoky chodili pankáči aj vážni muzikanti, umelci aj pivári, anarchisti aj konzervatívni intelektuáli. Nesnažili sa o toleranciu. Tá bola v Stoke prirodzená ako krvný obeh alebo dýchanie. Keby to videl Tatarka, hovoril by o „obcovaní“ - dokonca aj politici boli v Stoke obyčajnými ľuďmi“ (KUŠNIERIK 2005: 21). „Stoka bola podľa mňa veľmi príjemná diera, tu sa každý s každým poznal. Stoka bola v centre legendou.“ (R10) Z dôvodu realizácie novej výstavby Zóna Pribinova, divadlo stratilo priestory, čo sprevádzali protesty a petície.

Záver

Pozornosť etnológov by sa mala upriamiť aj na neustálu zmenu v podobe a využívaní verejných priestorov, ktorá je pre súčasné mesto charakteristická. Prostredníctvom reflexie inštitucionálnych zásahov do mestského priestoru by mala byť podrobnejšie preskúmaná úloha, ktorú predstavujú vo formovaní vzťahu k lokalite nové mestotvorné procesy, miesta pamäti a do akej miery môžeme postoje obyvateľov mesta aplikovať do úvah o kolektívnej pamäti a lokálnej identite. Práca etnológov v teréne sa v poslednej dobe zameriava na predstavy a ich účinnosť, resp. dosah jednotlivcov na dianie. Marc Augé zdôrazňuje význam takéhoto výskumu vzhľadom k „epoche, v ktorej sa sprostredkujúce rétoriky (odborníci, strany) oslabujú“. Nazýva ho metodickou nutnosťou (AUGÉ 1996: 95). Predpokladám, že spor o užívanie a podobu verejného priestoru mesta spolu s reflexiou diverzity môže byť potenciálnym prameňom k štúdiu „urbánnej identity“.

POZNÁMKY

- 1 Alan Smart konkrétne uvádza prínos Godfreya Wilsona (1941), ktorý tvrdil, že urbánny priemysel, pracovná migrácia, vidiek musí byť študovaný ako časť jednoduchého globálneho socioekonomického systému. Ďalej Huntera (1936), Gluckmana (1963), Mitchela, Mayera (1961) a Epsteina (1958) ktorí problematizujú identitu a translokálne siete tak, že sa dajú

- dnes aplikovať na problematiku súčasnej globálnej reštrukturalizácie a destabilizácie identít (SMART 2003).
- 2 Wallerstein zaujal ekonomický pohľad na definíciu globalizácie. Inšpirovaný bol Marxovou teóriou závislosti. Globalizáciu definoval ako proces vzájomnej previazanosti národných systémov prostredníctvom trhu, vojenských spojenectiev, nadvládou a cez kultúrny imperializmus.
 - 3 Pomenovanie sa odvodzuje od obyvateľov osady Vydrice v Mlynskej doline, ktorí sa sem presťahovali v 13. storočí.
 - 4 Napr. kniha „Prípady reportéra AZ“ Ľuboša Juríka alebo „Hriešna Vydrice“ Antona Baláža.

LITERATÚRA A PRAMENE

- AUGÉ, M.: *Antropologie současných světů*. Praha, Atlantis 1999, 120 s.
- BARKER, CH.: *Cultural Studies Theory and Practice*. Sage – Los Angeles 2008, 525 s.
- BAUMAN, Z.: *Globalizace. Důsledky pro člověka*. Mladá fronta – Praha 2000, 135 s.
- Bratislavský industriál – zo súmraku do temnoty. In: *Slovak architectural review, Projekt*. 50, č.3-4 2008, s. 92-98.
- BRUBAKER, R. – COOPER, F.: *Beyond “Identity”*; KUPER, A.: *Culture. The Anthropologists’ Account*. Harvard University Press – Cambridge 1999. cit. podľa: Paleček, M.: *Identita – podivný pojem*, Fakulta humanitních studií Univerzita Hradec Králové, dostupné na: <http://antropologie.zcu.cz/clanek/identita-podivny-pojem>.
- CSÁKY, M.: *Viacznačnosť pamäti a spomínania*. In: *OS*, 10, č. 1-2, 2006. cit. podľa:
- Vrzgulová, M.: *Trenčín medzi tradíciou, transformáciou a globalizáciou. Pevné body lokálnej politiky jedného mesta*. In: *Slovenský národopis* 2007, 55, č. 4, s. 464-480.
- Cvernovka Bratislava BENČÍK – DRLIČIAK – G.U.D. – GUTGUTA. In: *Arch*, č. 4, Vydavateľstvo Eurostav, spol. s r. o. 2009, s. 24-28.
- Čo sme my, Bratislavčania, za ľudia? In: *Večerník II*, 1957, č. 144, s.2, cit. podľa:
- Luther, D.: *Centrum mesta – predstavy a realita*. In: *Slova města. Cahiers du CEFRES*, No. 18. Praha, Francúzsky ústav pre výskum v spoločenských vedách – Etnologický ústav AV ČR, 2000, s. 85-92.
- ERIKSEN, T. H.: *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Triton – Praha 2007, 384 s.
- GAJDOŠ, P.: *Človek Spoločnosť Prostredie*. Sociologický ústav SAV – Bratislava 2002, 374 s.
- GIERYN, T. F. : *A Space for Place in Sociology*. In: *Annual Review of Sociology*, vol. 26, Annual Reviews 2000, s. 463-496.
- GIDDENS, A.: *Sociologie*. Argo – Praha 1999, 598 s.
- GIDDENS, A.: *Důsledky modernity*. Sociologické nakladatelství SLON – Praha 1998, 195 s.
- JACOBS, A. J.: *Symbolic Urban Spaces and the Political Economy of Local Collective Memory a Comparison of Hiroshima and Nagoya, Japan*. In: *Journal of Political and Military Sociology*, 31, No.2, ProQuest Centra 2003, s. 253-278.
- KUŠNIERIK, J.: *Vypratať Stoku!* In: *Týždeň* č. 19, Vydavateľstvo W Press a.s. 2005 [cit. 2009-6-10] dostupné na : <http://www.stoka.sk/aktual/akt2005/nekrology/nekrtexy.html>
- LOW, M. S.: *Spatializing Culture: the Social Production and Social Construction of Public Space in Costa Rica*. In: *American Ethnologist*, No. 23, 4, 1996, s. 861-879.
- LUTHER, D.: *Centrum mesta – predstavy a realita*. In: *Slova města. Cahiers du CEFRES*, no. 18.

- Praha, Francúzsky ústav pre výskum v spoločenských vedách – Etnologický ústav AV ČR, 2000, s. 85-92.
- LUTHER, D.: Polarizácia bratislavskej spoločnosti v prevrate roku 1918. In: Salner, P. – Luther, D. (eds.): *Etnicita a mesto. Etnicita ako faktor polarizácie mestského spoločenstva v 20. storočí*. Ústav etnológie SAV – Bratislava 2001, s. 11-32.
- LUTHER, D.: Procesy diverzifikácie mestského centra Bratislavy (etnologické charakteristiky priestoru). In: *Tożsamość społeczno-kulturowa miasta postindustrialnego w Europie Środkowej*. Red. B. Kloch – A. Stawarz. Rybnik-Warszawa: Muzeum w Rybniku, Polskie Towarzystwo Etnologii Miasta 2005, s. 23-35.
- NORA, P.: Mezi paměti a historií. Problematika míst. In: *Antologie francouzských společenských věd: Město*. Cahiers du CeFReS, No. 10, Praha 1998, s. 36-64.
- PALEČEK, M.: Identita – podivný pojem. [online] Fakulta humanitních studií Univerzita Hradec Králové. [cit.2009-05-16] dostupné na <http://antropologie.zcu.cz/clanek/identita-podivny-pojem>.
- PETONNET, C.: Anonymita aneb ochranná sloupka. In: *Cahiers du CeFRes No. 10. Antologie francouzských společenských věd - město*. Praha, CeFReS 1996.
- RODMAN, M. C.: Empowering Place: Multilocality and Multifocality. In: *American Anthropologist*, 94, No.3, 1992, s. 640-656.
- SALNER, P. a kol.: Taká bola Bratislava. Veda – Bratislava 1991, 199 s.
- SALNER, P. : Tolerancia a intolerancia vo veľkých mestách Strednej Európy (Model Bratislava). In: *Slovenský národopis*, 41, 1993, s. 3-15.
- SATINSKÝ, J.: *Chlapci z Dunajskej ulice*. Albert Marenčin, Vydavateľstvo PT – Bratislava 2002, 126 s.
- SLUŠNÁ, Z.: Globalizácia a život lokálneho spoločenstva s dôrazom na kultúrno-osvetové aktivity. In: *Reflexia globalizácie v lokálnom spoločenstve*. Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda – Trnava 2006, s. 135-146.
- SMART, A. – SMART, J.: Urbanization and the Global Perspective. In: *Annual Review of Anthropology*, 32, ProQuest Social Science Journals 2003, s. 263-285.
- SOUKUPOVÁ, B. – NOVOTNÁ, H. – JURKOVÁ, Z. – STAWARZ, A. (eds.): *Město – Identita – Paměť*. Bratislava, Zing Prin 2007, 239 s.
- ŠEBO, J.: „Zlaté 60. roky“. Albert Marenčin, Vydavateľstvo PT – Bratislava 2008, 277 s.
- Štatistická ročenka hl. m. SR Bratislavy. ŠÚ SR, Bratislava 2008, 234 s.
- TESÁROVÁ, K.: *Mesto ako priestor identifikácie na príklade centra mesta Bratislavy*. Diplomová práca. Katedra etnológie FF UCM, Trnava 2009, 82 s.
- TODOROV, Tz.: Zneužívání paměti. In: *Politika paměti*, Cahiers du CeFReS, No. 13, Praha 1998, s. 91-118.
- UHEREK, Z.: Globalizace a urbanizace – trendy a výsledky terénních výzkumů. In: *Slovenský národopis* 50, 2002, s. 434-443.
- ZUKIN, S.: *The Cultures of Cities*. Blackwell Publishers – Cambridge, MA and Oxford 1995, 336 s.
- Hviezdoslavovo námestie vyzerá ako bojisko [cit.2009-04-24] dostupné na: <http://www.bratislavskenoviny.sk/6394/napisali-ste-nam/hviezdoslavovo-namestie-vyzera-ako-bojisko>
- Iniciatíva za obnovu Podhradí [cit. 2009-6-10] dostupné na : www.obecenoviny.sk
- Oficiálna stránka projektu <http://www.dunajska.sk/pages/view/9>
- Oficiálna stránka projektu <http://www.vallosadovsky.sk/projekty/mestske-zasahy/>
- Oficiálna stránka Vydrice <http://www.vydrice.com/?idpg=17>
- Autor neznámy [cit.2009-04-24] dostupné na: <http://kyberia.sk/id/858036>

Slovenský národopis

2
58/2010

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Adresa redakcie:
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: *slovensky.narodopis@savba.sk*

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:
Slovak Academic Press, Ltd.
P.O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
Slovakia
e-mail: *sap@sappress.sk*

Elektronická verzia prístupná na:
<http://www.sappress.sk>
<http://www.uet.sav.sk/slovenskynarodopis.htm>

Registračné číslo: 7091

SLOVAK ETHNOLOGY

Journal of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 58, 2010, Number 2

Address of the Editorial Office:
Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,
813 64 Bratislava, Slovakia, e-mail: *slovensky.narodopis@savba.sk*

Distributed by:
Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,
810 05 Bratislava, Slovakia, e-mail: *sap@sappress.sk*
and
SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,
P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

ISSN 1335-1303
EV 3355/09

MIČ 49 616
